

بازخوانی و تصحیح واژه‌هایی از تحریر سنسکریت جیوکه پوسنکه

مجید طامه*

چکیده

جیوکه پوسنکه یکی از متون پزشکی است که به طب آیوروده تعلق دارد. علاوه بر تحریر سنسکریت از این متن ترجمه‌ای به زبان ختنی نیز موجود است. تحریر سنسکریت به جامانده مغلوط و عملاً ناخوانا بود تا اینکه باتوجه به ترجمه ختنی آن و دیگر متون پزشکی طب آیوروده مانند سیاهه ساره برخی از دانشمندان به بازسازی و تصحیح آن پرداختند. دست‌نویس جیوکه پوسنکه دارای ۷۱ برگ است که هر دو تحریر سنسکریت و ختنی را شامل می‌شود. این متن متشکل از ۹۱ دستورالعمل دارویی است. به جز یکی از دستورالعمل‌ها که در آن پس از هر عبارت سنسکریت ترجمه ختنی آن آمده است در سایر موارد ابتدا متن سنسکریت آن دستورالعمل آمده و سپس ترجمه ختنی به دنبال آن نوشته شده است. نخستین کسی که به تصحیح دو دستورالعمل از تحریر سنسکریت این متن پرداخت دانشمندی به نام هورنله بود. بعدها امریک باتوجه به تصحیح هورنله و ترجمه ختنی، دو دستورالعمل فوق را تصحیح کرد و خوانش و ترجمه‌ای بهتر ارائه داد. سرانجام دانشمندی چینی به نام چن تمام تحریر سنسکریت را تصحیح و به زبان چینی منتشر کرد. در این نوشته می‌کوشیم تا باتوجه به ترجمه ختنی، برخی از خوانش‌های نادرست چن از تحریر سنسکریت این متن را تصحیح کنیم.

کلیدواژه‌ها: ختنی، سنسکریت، جیوکه پوسنکه، سیاهه ساره، آیوروده

* عضو هیئت علمی فرهنگستان زبان و ادب فارسی، majidtamah@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۱/۱۵، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۴/۲۱

۱. مقدمه

از جمله متن‌های پزشکی به‌جامانده از زبان ختنی دست‌نویس Ch. ii 003 است که شامل ۷۱ برگ است. به‌دلیل آمدن نام جیوکه، پزشک مخصوص بودا، در این دست‌نویس بیلی آن را جیوکه‌پوستکه «کتاب جیوکه» نامیده است (Bailey, 1983: 1233). این دست‌نویس دارای دو تحریر سنسکریت و ختنی است. هر دو تحریر با قلمی از خط براهمی مشهور به گونه شکسته یا تحریری نوشته شده‌اند. تحریر سنسکریت به‌جامانده از این متن بسیار مغشوش نگاشته شده است و عملاً تا مدتی پیش قابل استفاده نبود (برای صورت بازسازی‌شده تحریر سنسکریت و ترجمه آن، به زبان چینی، نک: Chen 2005). تحریر سنسکریت منظوم و در قالب عروضی شلوکه^۱ سروده شده اما ترجمه ختنی این متن به نثر است. تاریخ دقیق نگارش تحریر ختنی، به‌طور دقیق، روشن نیست، اما با توجه به آنکه زبان ختنی به‌کاررفته در این متن از گونه ختنی متأخر است و سنت نگارش به زبان ختنی از سده یازدهم میلادی منسوخ شده است، زمان نگارش آن را می‌توان، به‌طور تقریبی، اواخر سده دهم میلادی دانست (Emmerick, 1992: 60).

این متن فاقد مقدمه و مؤخره است و دو نوع شماره‌گذاری متفاوت بر روی برگ‌های دست‌نویس آن دیده می‌شود: (۱) در روی هر برگ، در حاشیه سمت چپ، از ۴۴ تا ۱۱۶، (۲) بر همان سمت رویه، درون دایره‌هایی توخالی، از ۱ تا ۷۱. شروع شدن شماره‌های این نسخه از ۴۴ نشان از آن دارد که نسخه موجود رونوشتی از نسخه‌ای دیگر بوده که از میان رفته است. موضوع برگ‌های ۱ تا ۴۳ مشخص نیست. از این دست‌نویس مؤخره‌ای هم به‌جا نمانده و دستورالعملی که در برگه شماره ۱۱۶ آمده ناقص است. بنابراین، درمورد اینکه این نسخه چند برگ دیگر را شامل می‌شده است نیز نمی‌توان اظهار نظر کرد (Hoernle, 1917: 415).

کُنُو در ترجمه‌ای که از تحریر ختنی این متن داده آن را به ۹۳ بند تقسیم کرده است (Konow, 1941). اما برخی این متن را برپایه استفاده از واژه siddham در آغاز هر گفتار (105r2, 88v1, 47v4, 44r1)، به چهار بخش تقسیم کرده‌اند و به‌لحاظ محتوایی نیز آن را دارای چهار بخش می‌دانند. بخش نخست شامل بندهای ۲-۳ به یک agada «پادزهر» به نام svastika اختصاص دارد، بخش دوم از بند ۴ تا ۴۶ به داروهایی که با ghrta «روغن حیوانی»، ختنی: gv ha' - r na- ساخته می‌شده است اختصاص دارد، بخش سوم از بند ۴۷ تا ۷۳ مربوط به داروهایی با عنصر اصلی taila «روغن کنجد»، ختنی: k jsav naa- r na-

بازخوانی و تصحیح واژه‌هایی از تحریر سنسکریت جیوکه‌پوستکه ۳

است، بخش چهارم از بند ۷۴ تا ۹۳ که ناتمام مانده است به داروهایی که به صورت c r a «گرد»، ختنی: a- c استفاده می‌شده‌اند می‌پردازد (Emmerick, 1994: 29; Maggi, 2008). اما به لحاظ محتوایی می‌توانیم بخش دیگری را به این تقسیم‌بندی بیفزاییم: بندهای ۶۸ تا ۷۳ دارای عنصر اصلی era a- taila «روغن کرچک»، ختنی: ra d naa- r na، هستند و از این رو بخشی کاملاً مجزا به‌شمار می‌آیند. بنابراین، نسخه‌های دارویی جیوکه‌پوستکه را به لحاظ محتوایی می‌توان به پنج بخش تقسیم کرد: پادزهر، روغن حیوانی، روغن کنجد، روغن کرچک و گرد. همچنین این نکته را نیز باید ذکر کنیم که بندهای ۶۲، ۶۴ و ۶۵ هم به گروه sarpis- و ghrta- «روغن حیوانی» تعلق دارند (نک: طامه، ۱۳۹۵: ۸۱).

بر اساس دستورالعمل‌ها و شیوه‌های درمانی ذکرشده در جیوکه‌پوستکه این متن را می‌توان از جمله متون مکتب آتریه (-treya) در طب آیوروده دانست که در آن درمان بیماری‌ها صرفاً با گیاهان و عناصر دارویی انجام می‌گیرد. از جمله بیماری‌های ذکرشده در این متن می‌توان به بیماری‌های ادراری، بیماری‌های پوستی، غده‌های شکمی، صرع، اسهال، بیماری‌های قلبی و... اشاره کرد. همچنین به داروها و درمان‌هایی که باعث جوان‌سازی، بارداری، و افزایش قوای جنسی می‌شود نیز توجه شده است (برای اطلاعات بیشتر درباره این متن و دستورالعمل‌های آن، نک: همان: ۸۲-۸۴).

۲. پیشینه پژوهش

نخستین بار هورنله (1917)، که اشراف کاملی بر متون پزشکی هندی داشت، بندهای ۱، ۲-۳ و ۱۸ را تصحیح کرد و بند ۱۸ جیوکه‌پوستکه را مشابه دستورالعملی دانست که در بخش بیماری سرفه در چرکه‌سمهیتا آمده است. بعدها کنو (1941) تحریر ختنی جیوکه‌پوستکه را ترجمه و همراه با واژه‌نامه منتشر کرد. در پی انتشار چاپ نخست متون ختنی، فیلیوزا (1946-47: 135) در نقد و بررسی آن به این نکته اشاره کرد که می‌توان برای دستورالعمل‌های دارویی ذکرشده در جیوکه‌پوستکه موارد مشابه‌ای در دیگر متون هندی بازجست و به پنج دستورالعمل مشابه در این متن با چرکه‌سمهیتا اشاره کرد. سرانجام امریک (1979: 236) موفق به شناسایی مشابهت ۲۹ دستورالعمل دارویی این متن با دیگر متون پزشکی هندی نظیر چرکه‌سمهیتا، سوشروت‌سمهیتا، سیاه‌ساره و... شد. همچنین امریک در دو مقاله مجزا دو دستورالعمل ذکرشده در بندهای ۲-۳ و ۶ را تصحیح کرد (نک: Emmerick, 1992; 1994). چن (2005) نیز در بازسازی متن سنسکریت جیوکه‌پوستکه موارد

مشابه را ذکر کرده و در برخی از موارد عین متن سنسکریت این منابع را آورده‌است. بی‌گمان این دستورالعمل‌های دارویی، که همه دارای اصلی هندی هستند در متون پزشکی اقوام دیگر، که به نوعی تحت تأثیر فرهنگ هندی بوده‌اند، نیز قابل جستجو و بازیابی می‌باشند، چنان‌که در قطعه‌ای پزشکی به زبان تخاری، که در همان منطقه آسیای مرکزی رایج بوده‌است، شاهد نام بردن از روغنی با نام mah vaidyehik هستیم که در واقع همان دستورالعمل روغن مهاویدیه (mah -vaideha) در بند ۱۱ جیوکه‌پوستکه است (Maue, 1990: 159-165).

۳. بحث

چنان‌که گفته شد چن (2005) تحریر سنسکریت جیوکه‌پوستکه را تصحیح و بازسازی کرده و ترجمه‌ای از آن به زبان چینی منتشر کرده‌است. چارچوب کلی اثر چن بدین صورت است که در مقدمه‌ای مفصل به طب آیوروده در آسیای میانه پرداخته و متون پزشکی مربوط به این مکتب و ترجمه‌های آن را در این منطقه معرفی کرده‌است. سپس به معرفی جیوکه‌پوستکه و مطالعات پیشین درباره‌ی این متن اشاره کرده‌است و تشابهات این متن را با دیگر متون آیورودایی ذکر کرده‌است. در ادامه کار متن تصحیح‌شده جیوکه‌پوستکه را آورده‌است که در این بخش برای تصحیح مواردی که در دیگر متون پزشکی قرینه‌ای داشته عین آن متن را آورده و تصحیح را بر آن اساس انجام داده‌است. اما در موارد بسیاری که هیچ قرینه‌ای برای دستورالعمل‌های جیوکه‌پوستکه در متون دیگر به‌جا نمانده‌است، ظاهراً برپایه آشنایی با طب آیوروده و آنچه در متن آمده دست به تصحیح زده‌است. سپس در قالب یک پیوست درباره‌ی برخی از واژه‌های پزشکی و دارویی برخی از دستورالعمل‌های جیوکه‌پوستکه (دستورالعمل‌های ۲-۳، ۴، ۵، ۶، ۷ و ۸) و همتهای آن در دیگر متون پزشکی آیوروده بحث کرده‌است. درباره‌ی کم‌وکیف ترجمه این متن که به زبان چینی است نگارنده، به دلیل ناآشنایی با زبان چینی، نظری ندارد، اما تصحیح و خوانش‌های چن از تحریر سنسکریت این متن در مواردی با توجه به ترجمه ختنی نادرست می‌نماید. از آنجایی که نگارنده (نک: طامه، ۱۳۹۳) تحریر ختنی این متن را به‌طور کامل ترجمه و با تحریر سنسکریت مقایسه کرده‌است، متوجه برخی بدخوانی‌ها در تصحیح چن شده‌است که در اینجا پیشنهاد خود را برای تصحیح برخی از آنها و نیز مواردی که چن نتوانسته صورت درست آنها را تشخیص دهد ارائه می‌دهد. هرچند ترجمه ختنی را برپایه متن سنسکریت

مغلوپ موجود می‌دانند و گاهاً اشتباهاتی را هم بر همین پایه در ترجمه ختنی ذکر می‌کنند (نک: Emmerick, 1979: 243)، دلیلی بر بی‌اعتبار بودن آن در تصحیح متن مغلوپ سنسکریت نیست. دلیل این امر آن است که متن سنسکریت موجود به گونه‌ای از خط براهمی نوشته شده که برای نگارش زبان ختنی به‌کار می‌رفته‌است و همین امر سبب شده‌است تا علاوه بر برخی از ویژگی‌های خطی که برای نوشتن ختنی به‌کار می‌رفته‌است، ویژگی‌های آوایی ختنی متأخر نیز در نگارش کلمات تحریر سنسکریت تأثیر بگذارد و سبب ناخوانا شدن یا بدخوانی تحریر سنسکریت شود. نکته دیگر که مؤید تأثیرگذاری خط و زبان ختنی در شیوه نگارش مغلوپ تحریر سنسکریت و توجه به ترجمه ختنی در بازسازی صورت اصلی است آن است که کاتب یا رونویس این نسخه، تحریر سنسکریت و ختنی را در دست‌نویس به‌صورت یکجا آورده‌است. بدین صورت که در هر برگ دست‌نویس در برخی از موارد ابتدا یک جمله سنسکریت و پس از آن ترجمه ختنی آن و در برخی از موارد یک بند سنسکریت و پس از آن بند معادل ختنی آن، و بدون فاصله بند بعدی سنسکریت آمده‌است. این در پی هم آوردن تحریر سنسکریت و ترجمه آن نشان می‌دهد که صرفاً صورت مغلوپ تحریر سنسکریت کنونی را به‌طور قطع نمی‌توان صورت اصلی در نظر گرفت و چنان‌که امریک (Emmerick, 1992: 60) نیز گفته است به‌طور دقیق مشخص نیست که صورت کنونی این نسخه صورت اصلی است یا رونوشتی از نسخه‌ای دیگر. بنابراین، ترجمه ختنی می‌تواند در برخی از موارد راهگشا باشد و پیش‌تر امریک (1992, 1994) نیز از ترجمه ختنی برای بازسازی دو بند جیوکه‌پوستکه استفاده کرده‌است.

روش کار در این نوشتار بدین‌صورت خواهد بود که تصحیحات پیشنهادی به‌صورت مدخل آمده و در مقابل آن شماره بند و بخشی که آن واژه در آن به‌کار رفته در میان دو کمان آمده است. شماره بند و بخش برپایه تصحیح چن است. البته برای نخستین بار با توجه به ساختار متن کنونی این متن را به ۹۳ بند تقسیم کرد و چن نیز در تصحیح خود این تقسیم‌بندی را پذیرفته‌است، اما در عین حال قائل به بخش‌های کوچک‌تر برای هر بند شده‌است. سپس در ذیل آن مدخل ابتدا املاهای مغلوپ به‌کاررفته از آن واژه سنسکریت در دست‌نویس را می‌آوریم، سپس خوانش چن و پس از آن معادل ختنی آن واژه و برگردان فارسی و توضیحات لازم برای تصحیح پیشنهادی را نقل می‌کنیم. املاهای مغلوپ تحریر سنسکریت این دست‌نویس که در این مقاله استفاده شده‌است برپایه خوانش بیلی (1969)

است. گفتنی است متن مغلوط سنسکریت جیوکه پوستکه را که چن برای تصحیح اساس قرار داده‌است همان قرائت بیلی است و هیچ تفاوتی با آن ندارد.

۱.۳ تصحیح خوانش‌های نادرست چن

باتوجه به ترجمه ختنی جیوکه پوستکه می‌توان گفت، بازسازی و تصحیح چن از متن سنسکریت در غالب موارد درست است، اما گاهی در تصحیح برخی از واژه‌ها دچار اشتباه شده است. در این بخش برخی از مهم‌ترین آنها را ذکر می‌کنیم و صورت پیشنهادی را که بر اساس ترجمه ختنی است ارائه می‌دهیم. گفتنی است در این بخش فقط به واژه‌هایی اشاره می‌کنیم که به کلی با تصحیح چن متفاوت است و از تفاوت‌های جزئی مانند کوتاهی و کشیدگی واژه‌ها، و غلط‌های املائی یا تاییبی و مانند آن صرف‌نظر می‌کنیم.

- tutth «هل ریز» (بند ۴، بخش ۵)

dh <pa>. چن (2005: 282) این عبارت را به pattra-sudh تصحیح کرده‌است. در تحریر ختنی این دو واژه با معادل‌های tvaca su mela «دارچین، هل ریز» ترجمه شده‌اند. درباره واژه pattra- «دارچین، برگ دارچین» (نک: Monier-Williams, 1899: 581) بحثی نیست و در ترجمه ختنی هم معادل tvaca «دارچین» برای آن آمده‌است. اما واژه‌ای را که چن sudh خوانده‌است صورت صرف‌شده واژه - sudh است و معانی متفاوتی مانند «شهد؛ نوشیدن؛ نام چند گونه گیاهی» دارد (نک: ibid, 1225). این واژه در بخش‌های دیگر جیوکه پوستکه (مانند ۲.۶۸، ۲.۶۹، ۱.۷۰ و ۲.۸۰) نیز آمده و در ترجمه ختنی همواره املائی sud در متن مغلوط برای آن آمده‌است. در ترجمه ختنی واژه su mela به‌عنوان معادل این واژه آمده‌است، این واژه ختنی وام‌گرفته از واژه سنسکریت - s k mail به‌معنی «هل ریز» است. در ترجمه ختنی جیوکه پوستکه در بیشتر موارد سعی شده برای واژه‌های مترادف تحریر سنسکریت از صورتی یکسان استفاده شود، برای مثال در بند ۱.۷۶ واژه سنسکریت - tru i «هل ریز» با کلمه suk mila ترجمه شده‌است. بنابراین، در اینجا نیز باید به دنبال واژه‌ای دیگر باشیم که معنی «هل ریز» را داشته باشد. از این رو می‌توانیم s dh متن را به tutth تصحیح کنیم، واژه - tutth در سنسکریت به‌معنی «هل ریز» است (نک: ibid, 450).

- sit «شکر» (بند ۴، بخش ۷)

satt. چن (2005: 282) این واژه را به ata تصحیح کرده و در ترجمه نیز برای آن معنی «صد، ۱۰۰» را آورده‌است. واژه پیش و پس از این کلمه در تحریر سنسکریت همان‌گونه که

چن آورده به ترتیب kr «دارفلفل» و madhu «عسل» است. در ترجمه ختنی نیز برای دو واژه مذکور به ترتیب papala و m k با همان معانی آمده است. اما هیچ اشاره‌ای به عدد «صد» در تحریر ختنی نشده است و به جای آن واژه akara «شکر» آمده است. واژه «شکر» در این متن بارها به کار رفته است، در تحریر سنسکریت معمولاً برای این مفهوم دو کلمه - arkar و - sit آمده و در ترجمه ختنی برای آنها همیشه معادل akara به کار رفته است. بنابراین، در اینجا نیز می‌توانیم satt تحریر سنسکریت را به sit به معنی «شکر» تصحیح کنیم. با توجه به اینکه متن سنسکریت با گونه خط براهمی ختنی نوشته شده است و در ختنی متاخر دو واژه کوتاه a و i در دست‌نویس‌ها به کرات به جای هم آمده‌اند (برای مثال در همین متن واژه arja «بواسیر» به صورت irja- هم آمده یا صورت -jvara- ma vi که دخیل از صورت سنسکریت -jvara- ama vi «تب نوبه» است، به صورت -jvara- ma va هم آمده است) به لحاظ املائی نیز صورت پیشنهادی sit برای صورت مغشوش satt مناسب و مطابق قاعده به نظر می‌رسد.

sa dhi- «مفصل» (بند ۴، بخش ۹)

saiddham چن (283: 2005) این واژه را siddham خوانده است. واژه -siddha در سنسکریت به معنی «انجام یافته؛ کامیابی؛ درمان شده؛ جوشیده» به کار رفته است (نک: Monier Williams, 1899: 1215). اما هیچ‌کدام از این معانی با بافت جمله مورد نظر که در آن نام بیماری‌ها ذکر شده سازگار نیست. پیش از این واژه در این بخش از دردهای سرین و پشت (ka -pr ha-r j) یاد شده است، در تحریر ختنی هم دقیقاً معادل‌های آنها یعنی 'na r ha' u brraha r ha' «درد در سرین و درد در پشت» آمده است. پس از آن در تحریر ختنی hamarv v ne «دردهای در مفاصل» آمده است و پس از آن 'pram hä' «بیماری ادراری» آمده که دخیل و برگردان واژه سنسکریت -prameha به همان معنی است. بنابراین مترجم ختنی عبارت hamarv v ne «دردهای در مفاصل» را معادل صورت مغشوش saiddham متن سنسکریت آورده است. واژه ختنی -hamara «مفصل» در بندهای دیگر همین متن غالباً در ترجمه واژه سنسکریت -sa dha-/si dhi «مفصل» به کار رفته است، برای مثال بندهای ۵.۶ و ۳.۱۷. از این رو saiddham را می‌توانیم به si dhim تصحیح کنیم.

vasti-ku ala- «بیماری مربوط به مثانه: تورم مثانه» (بند ۴، بخش ۹)

vasta-k alai چن (283: 2005) این واژه را vasti-ka ar خوانده است. جزء نخست این ترکیب یعنی -vasti به معنی «مثانه» است و درباره آن توضیحی لازم نیست. اما جزء دوم

بنابر خوانش چن یعنی ka ar در سنسکریت به معنی «پی؛ رگ» است (نک: Monier-Williams, 1899: 246). اما این ترکیب در معنی «رگ/پی مثانه» مناسب به نظر نمی‌رسد. در ترجمه ختنی ترکیب فوق با عبارت phaiysg ña pad s ma «تورم در مثانه» ترجمه شده است. واژه سنسکریت vasti- «مثانه»، بنابر فرهنگ مونیرویلیامز، با واژه -ka ar «پی؛ رگ» به کار نرفته، بلکه بیشتر با واژه -ku ala «بیماری‌ای مربوط به مثانه» آمده است و ترکیب vasti-ku ala «بیماری مثانه» در بخش‌های دیگر این متن مانند ۵.۱۰، ۵.۶، ۴.۶۶ و... به کار رفته است. در ترجمه ختنی نیز صورت‌های دخیل -vasta-k ala, -vasta-k la به معنی «تورم مثانه» استفاده شده است. بنابراین، در اینجا نیز خوانش چن یعنی vasti-ka ar درست نیست و باید آن را به vasti-ku ala تصحیح کرد.

vr ya- «افزاینده نیروی جنسی»؛ str -vadhyam «آسیب‌دیده از زنان» (بند ۴، بخش ۱۰) vrittasya. چن (2005: 283) این واژه را به vrttasya تصحیح کرده و به معنی «علف» آورده است. صورت مذکور شکل صرف‌شده واژه -vrtta در حالت وابستگی مفرد است. vrtta- در سنسکریت معانی متفاوتی مانند «برگشته؛ گرد؛ رخ داده؛ مرده؛ علف، نوعی گیاه و...» (نک: Monier-Williams, 1899: 1009) دارد. در این بخش از جیوگه‌پوستکه صحبت از ضعف قوای جنسی و درمان آنهاست. این بخش از بند ۴ با واژه -ras yana «اکسیر» آغاز می‌شود که یکی از شاخه‌های طب آیوروده است که موضوع آن بازیابی جوانی، زیبایی، شادابی و تقویت قوای جنسی است. واژه‌هایی که پس از کلمه vrittasya نیز آمده مؤید همین امر است. در تحریر سنسکریت، این بخش بدین صورت آمده است: ras yanam ida vritasya br ha a-bala-varadhanam و مترجم ختنی آن را چنین ترجمه کرده است: a' rays ya dahau te pad m ka u tv ñ kã hauva h ñ kã (ras yana-) «ایمن اکسیر» به وجودآورنده و پرورنده (br ha a-) نیروی مردانگی [و] افزاینده نیرو (bala-varadhanam) است». چنان‌که از ترجمه ختنی برمی‌آید، تصحیح چن برای متن سنسکریت این بخش به استثنای vrittasya درست است و ترجمه ختنی هم با آن مطابقت دارد. در این میان تنها واژه vrittasya است که در تحریر ختنی معادلی ندارد، حال اگر به ترجمه ختنی مراجعه کنیم می‌بینیم که تنها عبارت باقی‌مانده ختنی که می‌تواند برگردان vrittasya سنسکریت باشد واژه dahau te pad maka است. بنابراین عبارت ختنی dahau te pad maka باید در متن سنسکریت معادلی با همین معنی داشته باشد. پس تصحیح چن، یعنی vrittasya نمی‌تواند معادل درستی برای dahau te pad maka ترجمه ختنی باشد. مطابق با تصحیح چن

افزایندهٔ علف (و) بالانندهٔ نیرو است». مطابق با شیوه‌ای که در دستورالعمل‌های جیوکه‌پوستکه آمده است، ابتدا داروها و گیاهان معرفی می‌شوند و سپس خواص داروی به دست آمده با آن گیاهان ذکر می‌شود. اما آنچه در اینجا می‌بینیم اساساً ناهماهنگ با شیوهٔ معرفی داروها است، چراکه در اینجا صحبت از خواص اکسیری است که سبب تقویت قوای جنسی می‌شود، و ذکر نام یک گیاه یا علف با بفت متن سازگار نیست. ترجمهٔ ختنی نیز دقیقاً مؤید همین مطلب است چراکه در آن صحبت از ویژگی‌های درمانی اکسیر است. پس صورت پیشنهادی -vritta در اینجا نمی‌تواند پیشنهاد درستی باشد. به نظر می‌رسد واژه‌ای که به لحاظ معنی و هم‌املا مناسب این بفت باشد واژهٔ -vr ya «افزایندهٔ نیروی جنسی، برانگیزاننده» (برای این واژه، نک: Ibid, 1013) است. در واقع در ترجمهٔ ختنی -vr ya با عبارت dahau te pad m ka «به وجود آورندهٔ نیروی مردانگی» ترجمه شده است.

در جملهٔ بعد همین بخش در متن مغشوش سنسکریت عبارت str -vaja آمده است که چن (2005: 284) آن را به str -rogam «بیماری زنان» تصحیح کرده است. در متن سنسکریت این بخش چنین آمده است: str -vaja alpa- ukrasya pala-m tra ca d payet و در تحریر ختنی چنین ترجمه شده است: str yau jsa petcautta tt ra dara baka- aukra tte au sera pam kye jsa haur ña «برای شخص کم‌نطفه (alpa- ukra-) آسیب‌دیده از زنان، به او [از این اکسیر] باید به اندازهٔ یک سیر (-pala-m tra-) داد (d payet)». چنان‌که از ترجمهٔ ختنی برمی‌آید، عبارت str yau jsa petcautta «آسیب‌دیده از زنان» برگردان عبارت سنسکریت str -vaja است. جزء نخست این ترکیب، یعنی str «زن»، روشن است و در ترجمهٔ ختنی نیز برای آن معادل str yau «از زنان» از ستاک -str y آمده است. اما جزء دوم، یعنی vaja، واژهٔ مشخصی نیست و چن آن را به roga «بیماری» تصحیح کرده است. بنابراین کل عبارت -str rogam به معنی «بیماری زنان» (نک: Monier-Williams, 1899: 1261) می‌شود. اما چنان‌که گفتیم در این بند صحبت از اکسیری است که سبب تقویت قوهٔ باه می‌شود و سایر واژه‌های آمده در این بخش نیز مؤید همین امر است، پس تصحیح str -vaja به str -rogam نه با بفت متن سازگار است و نه به لحاظ املائی قابل توجیه. باتوجه به آنکه متون سنسکریت نوشته شده در آسیای میانه به شدت تحت تأثیر پراکریت بودند، می‌توان احتمال داد چنین تغییری رخ داده باشد. طبق یکی از قواعد آوایی پراکریت خوشهٔ همخوانی d(h)y می‌تواند به jz تبدیل شود، برای مثال -ajja < adya «امروز»، -majja > madhya «میان» (نک: Pischel,

228: 1999)، پس می‌توان vaja را صورت تصحیف‌شده vadhya سنسکریت به معنی «کشته‌شده، آسیب‌دیده» (نک: Monier-Williams, 1899: 916) دانست و عبارت str-vaja را به str-vadhyam «آسیب‌دیده از زنان، صدمه‌دیده با زن» تصحیح کرد. افزون‌بر آنکه در این بخش معادل ختنی petcautta «آسیب‌دیده» این تصحیح را تأیید می‌کند، در بند ۴۶ همین متن که دربارهٔ رساینه یا همان اکسیر است، در بخش ۶ آن عبارت str-vadyam آمده است که چن در آنجا نیز به اشتباه صورت مذکور را به str-vaidya تصحیح کرده‌است (نک: Chen, 2005: 373). بی‌شک در بند ۴۶ نیز که صحبت از بیماری‌ها و ضعف نطفه و درمان آن است عبارت str-vadhya مورد نظر است نه str-vaidya «داروی زنان». بنابراین، شواهد درون‌متنی نیز مؤید تصحیح str-vaja به str-vahyam است.

sv gni «آتش ملایم» (بند ۹، بخش ۷؛ بند ۲۷، بخش ۲)

این واژه در بند ۹ به صورت dv gta آمده و چن نیز همین صورت را در تصحیح خود برای آن آورده‌است (Chen, 2005: 301). در بند ۲۷ این واژه به صورت av gnan در متن اصلی آمده و چن آن را به ragvadhham تصحیح کرده‌است (Ibid, 337). واژه نخست یعنی dv gta معنی مشخصی ندارد و عملاً چن نتوانسته آن را تصحیح کند. اما واژه دوم ragvadhham نام گیاهی دارویی «نوعی فلوس» است (نک: Monier-Williams, 1899: 149). در هر دو بند مذکور صحبت از آن است که داروهایی مشخصی را باید همراه با روغن پخت. در بند ۹ چنین آمده‌است: ... p cayet dv gta hakam ... ghrtasya و در تحریر ختنی چنین ترجمه شده‌است: ... au a ga gv ha' r na hatsa p chai nv daina «همراه با یک سنگه (واحد وزنی: haka) روغن گاوی (-ghrta) با آتش ملایم پختنی است (p cayet)». چنان‌که از ترجمهٔ ختنی در این بند بر می‌آید nv daina «با آتش ملایم» برگردان dv gta متن مغشوش سنسکریت است. در بند ۲۷ نیز در متن سنسکریت چنین آمده‌است: z van yau adha-kalka ghrtam av gnan pacet gv hi' r dva ä ga ... tta b ra h kikaja arvã tciri ... nv d na p chi «روغن گاوی (-ghrta) دو شینگه (واحد وزنی) ... این داروهای گیاهی (-z van yau adha) به صورت خمیری (-kalka) با آتش ملایم پختنی است (pacet)». همان‌طورکه در این بند هم مشخص است nv d na «با آتش ملایم» در ترجمهٔ صورت مغشوش سنسکریت av gnan به کار رفته‌است. بنابراین تصحیح چن از این واژه یعنی ragvadhham «فلوس» باتوجه‌به ترجمهٔ ختنی بی‌معنی است. اما صورتی که می‌توان برای دو واژه dv gta و av gnan پیشنهاد داد

که هم به لحاظ املا و هم معنی در تناسب با ترجمه ختنی باشد، -sv gni «آتش ملایم» است و صورت av gnan به خوبی نشان می‌دهد که این واژه در حالت بایی مفرد صرف شده است. -sv gni مرکب است از پیشوند su- به معنی «خوب، لطیف» و -agni «آتش» که روی هم به معنی «آتش ملایم» است.

loha-li ga «دمل پر خون، کفگیرک» (بند ۳۰، بخش ۴)

leha-l ga. چن این واژه را به leha-lepa تصحیح کرده است (Chen, 2005: 341).
به معنی «شربت، معجون» و -lepa به معنی «روغن؛ مرهم» است (نک: Monier-Williams, 1899: 902, 903). متن سنسکریت این بخش چنین است: leha-l ga-vik re u visarpa
spha ake u ca و در ختنی چنین ترجمه شده است: hi ja ttauca da visarpa u hi ja ttauca
ha ä bi da khaysmä «تورم سرخ، باد سرخ (-visarpa) و بر روی تورم سرخ داغ، دمل‌ها (spha aka-)
را نابود می‌کند». چنان‌که از ترجمه ختنی برمی‌آید -hija ha a «تورم سرخ» برگردانی برای
leha-l ga-vik re u است. بنابراین ترجمه ختنی با تصحیح چن مطابقت نمی‌کند.
در ترکیب leha-l ga-vik re u تکلیف واژه سوم یعنی -vik ra «بیماری، مرض» مشخص است،
پس آنچه باید برای آن صورت درستی بیابیم leha-l ga است. در بند ۸۰ جیوکه‌پوستکه
در متن سنسکریت واژه -loha-li ga «دمل پر خون» آمده و در ترجمه ختنی آن نیز صورت
دخیل همین واژه سنسکریت به صورت lähalaigä آمده است، اما بعد از آن شرحی برای
این واژه سنسکریت، به صورت -ha ä pitta rajs na «تورم و سرخی از صفرا» آمده است.
پس در بند ۳۰ نیز منظور از leha-l ga همان -loha-li ga است که در تحریر ختنی با
-hija ha a «تورم سرخ» ترجمه شده است. بنابراین هم شواهد درون‌متنی و هم املاهای
واژه حاکی از آن است که صورت درست leha-l ga متن مغشوش سنسکریت -loha-li ga «دمل
پر خون» است نه leha-lepa که چن پیشنهاد داده است.

amla- «عصاره ترشک»؛ -ar as «بواسیر»؛ -vaisvaryā «گرفتگی صدا» (بند ۳۱، بخش‌های

۱، ۳، ۴)

kaul bl این واژه در بخش نخست بند ۳۱ آمده است و چن آن را به kauvala تصحیح کرده است
(Chen, 2005, 342). -kauvala به معنی «عنان» است (نک: Monier-Williams, 1899: 296).
در متن سنسکریت این بخش چنین آمده است: -kaul bl d ima rasa m tulu ga-rasa dadhin
bara ji au و در تحریر ختنی چنین ترجمه شده است: i ga ... dva i ga hvari ⁽³⁾raysä dva i ga drr ma raysä dva sira v laiga-raysä dva

i ga tt ra ñi «عناّب یک شینگه (واحد وزنی) ... دو شینگه عصاره ترش، دو شینگه آب انار (-d ima-rasa)، دو سیر آب‌لیمو (-m tulu ga-rasa)، دو شینگه شیر چربی گرفته (-dadhi)». همه واژه‌های دارویی به‌کاررفته در ترجمه ختنی در متن سنسکریت معادل دارند، مگر دو واژه bara ji «عناّب» و hvari raysä «عصاره ترش». حال باید دید که واژه مغلوط سنسکریت می‌تواند به‌نوعی معادل دو داروی ذکرشده در ترجمه ختنی باشد یا نه. bara ji در سایر بخش‌های جیوکه‌پوستکه هم آمده و غالباً در ترجمه واژه سنسکریت kola- «عناّب» به‌کار رفته‌است. در صورت مغشوش kaul bl نیز می‌توان بخش نخستش را به kola- تصحیح کرد که هم باتوجه به املاهای آن و هم ترجمه ختنی درست است. پس آنچه از صورت مغشوش kaul bl باقی می‌ماند bl است. عبارت hvari raysä در بند ۶۰ جیوکه‌پوستکه نیز به‌کار رفته‌است و در آنجا برگردان کلمه سنسکریت amla- «ترش؛ ترشک» (نک: Chen, 2005: 403) است. در اینجا نیز می‌توان bl را به amla- تصحیح کرد. این واژه سنسکریت در تحریر مغشوش جیوکه‌پوستکه غالباً با املاهایی نظیر bala ، brra آمده‌است. بنابراین در اینجا نیز بدون مشکلی می‌توان hvari raysä تحریر ختنی را معادل amla- در تحریر سنسکریت دانست.

pram ha'r ta این صورت در بخش نخست بند ۳۱ آمده‌است و چنان‌که آن را به prameha ca تصحیح کرده‌است (Chen, 2005, 342). در تحریر سنسکریت این بخش چنین آمده‌است: v ta-vy dhi pram har ta hikk v sa-bhaga dalam b na ch pram hä' arja h ka uysnä ph rä bhaga dala «بیماری‌های بادی (-v ta-vy dhi)، بیماری ادراری (-prameha)، بواسیر، سکسکه (-hikk)، اختلال تنفس (-v sa-)، زخم مقعد (-bhaga dara) را [درمان می‌کند]». همان‌طور که می‌بینیم در ترجمه ختنی هریک از بیماری‌های ذکرشده معادلی در تحریر سنسکریت دارد مگر واژه arja «بواسیر». حال اگر به‌صورت مغلوط pram ha'r ta در متن اصلی سنسکریت دقت کنیم به‌وضوح بخش نخست نام بیماری بواسیر، یعنی ar as، در آن آشکار است. بنابراین، در اینجا نیز باتوجه به ترجمه ختنی و املاهای روشن واژه می‌توانیم pram ha'r ta را به prameha-ar a ca تصحیح کنیم و واژه ar as را که چنان نادیده گرفته به متن سنسکریت بیفزاییم.

vi varya. چنان (2005: 343) به‌اشتباه این واژه را به visarpa- «باد سرخ» تصحیح کرده‌است. در حالی که املاهای واژه و همین‌طور ترجمه ختنی چنین تصحیحی را تأیید

نمی‌کند. در تحریر سنسکریت این بخش چنین آمده‌است: - vi varya-hrt-p r va-r j - vadham na-graha -prado am u h -ghrtam
آمده‌است: - ca b j i j yi ys ra r hä' nariyi rraha -pradau ä tta b rä ch ji da k - ghrratta
«هنگامی که صدا می‌گیرد (= گرفتگی صدا)، درد قلب (- hrd-ruj) را، فتق (vardhma-) را، بیماری روده (-prado a- graha) را. این بیماری‌ها را نابود می‌کند روغن
زنجبیل (-u h -ghrta)». در این بخش نیز برای بیماری‌های ذکرشده در متن اصلی،
معادل‌های دقیق در ترجمه ختنی آمده‌است، جز برای visarpa- که چن قائل به وجود آن
است. واژه visarpa- در این متن چندین بار دیگر هم آمده است و در ترجمه ختنی همواره
صورت‌های دخیل این واژه، یعنی -v sarpa-, v särpa-, v sarpa- برای آن آمده‌است. بنابراین
اگر منظور visarpa- بود مترجم ختنی در ترجمه آن معادلی دیگر نمی‌آورد و از همان
صورت مرسوم استفاده می‌کرد. اما اگر vi varya متن مغشوش را به -vaisvarya «گرفتگی
صدا» تصحیح کنیم، آن وقت ترجمه ختنی دقیقاً معادل سنسکریت می‌شود. از این گذشته
واژه -vaisvarya چندین بار دیگر نیز در جیوکه‌پوستکه آمده و در ترجمه ختنی با عبارتی
مانند c gar a pasau e «هنگامی که در گلو صدا می‌گیرد»، cu b j a pasu i «هنگامی که
صدا می‌گیرد» ترجمه شده‌است. بنابراین، در اینجا نیز vi varya را باید بدون تردید به
-vaisvarya تصحیح کرد.

- a umat «گیاهی دارویی» (بند ۳۲، بخش ۱)

s. matt چن (2005: 344) این واژه را به sa-mrttik تصحیح کرده‌است. صورت اخیر
مرکب است از sa در اصل ضمیر سوم شخص مفرد به معنی «او؛ آن» اما در اینجا به عنوان
نوعی ادات بدون معنی خاصی به کار رفته‌است و جزء دوم یعنی mrttik به معنی «گل»،
خاک» (نک: Monier-Williams, 1899: 830) است. بنابراین کل عبارت sa-mrttik بنا بر
تصحیح چن به معنی «گل» یا «خاک» است. با نگاهی به ترجمه ختنی این بخش می‌بینیم که
هیچ اشاره‌ای به «گل» یا «خاک» در آن نشده‌است. در متن سنسکریت به ترتیب پیش از واژه
s m tt از این گیاهان دارویی نام برده شده‌است: dr k āmed ā abhaka j vaka «انگور»،
و پس از آن نیز از گیاهان sthir «یونجه»، nidigdhik «بادنجان برّی» و چنده گیاه دیگر یاد
شده‌است. در ترجمه ختنی نیز به ترتیب برای گیاهان مذکور چنین معادل‌هایی آمده‌است:
brrahatta prra na-par ä «یونجه»، s la-par ä ānah mīda āmi⁽²⁾ da ā abhaka j vaka
«تاجریزی»، k rya «بادنجان برّی». چنان‌که از ترجمه ختنی برمی‌آید همه واژه‌های

سنسکریت در ترجمه ختنی معادل دارند مگر dr k «انگور» که به‌طور کلی در ترجمه ختنی از قلم افتاده‌است. اما معادلی که برای s m tt در ترجمه ختنی آمده prra na-par «گیاهی دارویی» است. این واژه ختنی دخیل از سنسکریت و برگرفته از واژه - pr ni-par «گیاهی دارویی» با نام علمی 'Urania lagopodioides' (نک: Monier-Williams, 1899: 647) است. بنابراین باید در متن سنسکریت به دنبال واژه‌ای باشیم که مترادف واژه - pr ni-par باشد. استفاده از مترادف‌های پریسامد سنسکریت به‌جای یک واژه کم‌بسامد سنسکریت در ترجمه ختنی بارها به‌کار رفته‌است. از این رو باید واژه‌ای را پیدا کنیم که از یک سو مترادف با - pr ni-par باشد و از سوی دیگر به‌لحاظ املائی نیز با s m tt مطابقت داشته باشد. کلمه - a umat در سنسکریت مترادف - pr ni-par است و به‌لحاظ املائی نیز با صورت مغلوط واژه مورد نظر ما هماهنگ است. همچنین در کتاب سیده‌ساره که یکی از دیگر متون مهم آیوروده به سنسکریت است و به تبتی نیز ترجمه شده‌است و بخش‌هایی از آن به ختنی هم به‌جامانده‌است، این واژه به‌عنوان مترادفی برای گیاه - pr ni-par به‌کار رفته‌است (نک: Emmerick, 1982: 2/ 93). از این رو واژه s m tt را می‌توان به - a umat تصحیح کرد و تصحیح چن را نادیده گرفت.

vid r - «سیب‌زمینی شیرین» (بند ۴۶، بخش ۲)

b d ry. چن (2005: 372) این واژه را به badara- به معنی «نوعی فلفل؛ عناب» (نک: Monier-Williams, 1899: 719) تصحیح کرده‌است. این بخش در تحریر سنسکریت چنین آمده‌است: b d ry gok ura u h pala-ardham ca sam haret. در ختنی چنین ترجمه شده‌است: b d ra⁽²⁾ dr g lye tt gara a' p na arva h lai sira t ka «سیب‌زمینی شیرین، خارخاسک (-gok ura)، زنجبیل (-u h)، همه این داروها هرکدام نیم سیر (-pala-ardha) لازم است (sam haret)». چنان‌که می‌بینیم در ترجمه ختنی واژه - b d ra «سیب‌زمینی شیرین» است که با تصحیح پیشنهادی چن تفاوت دارد. - b d ra ختنی واژه‌ای دخیل از واژه سنسکریت vid ri- است و بارها در این متن در برگردان همین واژه به‌کار رفته‌است. همچنین در سیده‌ساره نیز بارها صورت تبتی bi-da-ri در ترجمه سنسکریت - vid r به‌کار رفته‌است (نک: Emmerick, 1982: 2/ 44, 164, 173, passim). در اینجا نیز املائی صورت مغلوط سنسکریت b d ry تحت تأثیر املائی صورت ختنی بدین صورت درآمده‌است و بی‌تردید در متن سنسکریت منظور همان - vid r بوده‌است. گفتنی است در تصحیح چن

واژه «gok ura» «خارخاسک» نیز به صورت «gok ra» «شیر گاو» آمده است که البته ممکن است صرفاً یک اشتباه حروف‌نگاری بوده باشد.

u h - «زنجبیل»؛ «d pyaka» «زنیان» (بند ۴۸، بخش ۴)

واژه نخست به صورت در متن مغشوش آمده است و چن (2005: 386) آن را به hapu tri- «زردچوبه» تصحیح کرده است. در متن سنسکریت این بخش چنین آمده: hap i hal ri ... phal kr s k mail و در تحریر ختنی چنین ترجمه شده است: «(hapu -) هلیه، بلیله، آمله (-) (tri-phal -)، زنجبیل، دارفلفل (-) (kr)، هل ریز (-) (s k mail)». در اینجا نیز ترجمه ختنی با اصل سنسکریتش کاملاً برابر است مگر در واژه tt garä «زنجبیل» که معادل در متن مغشوش و تصحیح پیشنهادی چن - a «زردچوبه» است. واژه ختنی tt gara- «زنجبیل» در این متن بارها در ترجمه واژه سنسکریت - u h به همین معنی به کار رفته است و هرگز برای ترجمه واژه سنسکریت - a «زردچوبه» استفاده نشده است. واژه‌های ختنی معادل «زردچوبه» - ala و - haledrr هستند که هر دو دخیل از واژه‌های سنسکریت - a و - haridr هستند. پس در اینجا نیز بنا بر ترجمه ختنی و هم املاي صورت مغشوش، را باید به - u h تصحیح کرد.

la- «زرنیخ»؛ - il mana «زرنیخ سرخ» (بند ۵۳، بخش ۱)

واژه نخست در متن مغشوش سنسکریت به صورت ala و واژه دوم به صورت manä. al آمده و چن (2005: 394) آنها را به el m na[ka]- il تصحیح کرده است. بنا بر تصحیح چن el به معنی «هل» و m na[ka]- il که مرکب است از m naka «گیاهی دارویی» با نام علمی 'Arum indicum' و جزء دوم - il به معنی «زرنیخ سرخ» (نک: Monier-Williams, 1899: 809) است. متن سنسکریت این بخش چنین است: ku a- ... must haridre dve saindhava marica ala manä. al ... شده است: kau ä b hani ys lva haledrrä sadal ya-m r jsya ysari ys r (-) (ku ha-)، او یار سلام (-) (must)، زرشک، زردچوبه (haridre dve)، نمک سنگی (-) (saindhava)، فلفل سفید (-) (marica)، زرنیخ، زرنیخ سرخ...». ترجمه ختنی کاملاً با متن سنسکریت برابر است مگر در دو واژه ysari «زرنیخ» و ys r «زرنیخ سرخ» که با تصحیحات چن برای این بخش مطابقت ندارند. البته - il «زرنیخ سرخ» را چن ذکر کرده است. باتوجه به ترجمه ختنی، واژه نخست را می‌توان به la- «زرنیخ زرد» و واژه دوم را به - il mana «زرنیخ

سرخ» (برای معنی این واژه‌های سنسکریت، نک: Monier-Williams, 1899: 153, 783) تصحیح کرد. پیش‌تر بیلی نیز در مقابل مدخل ysari «زرنیخ» این واژه ختنی را برگردان la-mana il «زرنیخ زرد و سرخ» دانسته بود (Bailey, 1979: 347). البته باید ذکر کنیم که ysari «زرنیخ» ختنی معادل la- سنسکریت و ys r «زرنیخ سرخ» ختنی معادل mana il «زرنیخ سرخ» است.

ma k - «آب بشقاب»؛ igru- «فلفل سفید»؛ kau ilya- «تریچه» (بند ۵۹، بخش‌های ۱ و

(۳)

واژه نخست در متن مغشوش سنسکریت به صورت ma ka آمده و چن (2005: 401) آن را به madh ka- «شیرین‌بیان» تصحیح کرده است. واژه دوم نیز در متن مغشوش سنسکریت به صورت riga آمده و چن (Ibid) آن را به r g - «بنه» تصحیح کرده است. متن سنسکریت این بخش این‌گونه است: k ra-m laka ma ka svarji[ka-k ra] hi gu sa- n gara ata-pu p -vac ku ha-d ru riga ras njan hau ky ttrahau h v k rä hau ka khuysi svajaka-k rä a gau i tt gara attack ra- «خاکستر تریچه‌های خشک (k ra- m laka-، آب بشقاب خشک، خاکستر سورجیکا (svarji[k -k ra-، انغوزه (hi gu-، زنجبیل (n gara-، شوید (ata-pu p -)، سازو (vac -)، قسط (ku ha-)، دیودار (d ru-، فلفل سفید، عصاره زرشک (ras njana-). چنان‌که مشخص است ترجمه ختنی کاملاً مطابق تحریر سنسکریت است و برای هر واژه سنسکریت معادلی در ترجمه ختنی آمده است. در این میان واژه khuysi «آب بشقاب» و ya-m ri jsya «فلفل سفید» معادل ma ka و riga متن مغشوش است که چن آنها را به ترتیب به madh ka- «شیرین‌بیان» و r g - «بنه» تصحیح کرده است. اما همان‌طور که مشخص است، مترجم ختنی برای این دو واژه معنی دیگری تشخیص داده بوده است. پس می‌توان گفت چن در تصحیح این دو واژه به خطا رفته است. واژه نخست، یعنی ma ka، را که کلمه ختنی khuysi «آب بشقاب» در ترجمه آن به کار رفته است، بدون هیچ‌گونه مشکلی می‌توان به ma k - «آب بشقاب» تصحیح کرد. پیش‌تر بیلی نیز در فرهنگ سکایی ختنی khuysaa- را ترجمه ma k - در سنسکریت دانسته بود (Bailey, 1979: 75).

اما واژه بعدی در ترجمه ختنی ya-m ri jsya «فلفل سفید» است که معادل riga در متن مغشوش سنسکریت است. واژه riga را می‌توان به igru- «ترب کوهی؛ ریشه خردل»

(نک: 1071: 1895: Monier-Williams) تصحیح کرد. احتمالاً مترجم ختنی در این بخش از igru- یعنی «دانه خردل» را لحاظ کرده و به همین سبب در برگردان آن از ya-m ri jsya igru- «فلفل سفید» استفاده کرده‌است. افزون‌بر آنکه در بند ۶۰ و ۶۳ جیوکه‌پوستکه واژه igru- به‌کار رفته و در هر دو مورد در ختنی معادل ya-m ri jsya برای آن آمده‌است. پس در این بند، ۵۹ نیز باید riga را به igru- تصحیح کرد.

واژه سوم در متن مغلوپ سنسکریت به‌صورت ka aly آمده و چن (2005: 402) آن را به ka ala- «گیاهی دارویی: نوعی صمغ» تصحیح کرده‌است. در این بخش در متن سنسکریت چنین آمده: m tul ga-rasa caiva ka aly -rasam eva ca و در ختنی چنین ترجمه شده‌است: v laiga-raysa h v raysa h lai i ga ttrah h v raysa h lai i ga «عصاره لیمو (m tulu ga-rasa-) نیم شینگه (واحد وزنی)، عصاره تربچه‌ها نیم شینگه [لازم است]». چنان‌که پیداست برای m tul ga-rasa- «عصاره لیمو» تحریر سنسکریت معادل ختنی v laiga-raysa- و برای ka aly -rasa- سنسکریت، در ختنی معادل ttrah h v raysa- «عصاره تربچه‌ها» آمده‌است. بنابراین تصحیح ka aly به ka ala- «صمغ عربی» چنان‌که چن آورده‌است با توجه به ترجمه ختنی نادرست است. اما می‌توان ka aly را به kau ilya- «نوعی تربچه» (Monier-Williams, 1895: 315) تصحیح کنیم. این تصحیح علاوه‌بر آنکه به‌لحاظ معنایی با ترجمه ختنی هماهنگ است، به‌لحاظ املا نیز مناسب به‌نظر می‌رسد.

kaphaja- «بلغمی» (بند ۶۸، بخش ۵)

ka aja چن (2005: 412) این واژه را به kar ajam از ستاک kar aja- به‌معنی «چرک گوش» تصحیح کرده‌است. این بخش از بند ۶۵ افتادگی زیادی دارد اما برای واژه‌های کلیدی آن می‌توان در ترجمه ختنی معادل‌ها را یافت. در این بخش درباره بیماری‌های صفراوی و بلغمی صحبت شده‌است و در ترجمه ختنی هم دقیقاً معادل‌های درست به‌کار رفته‌است. متن مغشوش سنسکریت این بخش چنین است: k ri a pita ka aja sa-m ttra و چن آن را به k re a pitta-kar ajam sa-m trena تصحیح کرده‌است. در ترجمه ختنی برای این بخش چنین آمده‌است: p ttan ch v v dana kh 'ña al majs v ra gv hyi b ysma jsa «برای بیماری‌های صفراوی (pitta-) با شیر (k ra-) نوشیدنی است، برای [بیماری‌هایی] بلغمی (kaphaja-) با ادرار (m tra-) گاوی [نوشیدنی است]». چنان‌که روشن است واژه‌های «شیر»، «صفرا» و «ادرار» در تحریر سنسکریت و ختنی برابر است، اما واژه بازسازی‌شده ka ajam در متن ختنی معادلی ندارد. برای صورت مغشوش ka aja، در ختنی

از معادل al majs از ستاک al majsā «بلغمی» استفاده شده است. این واژه ختنی دخیل از واژه سنسکریت le man «بلغم» است (برای ساخت واژه ختنی، نک: Degener, 1989: 216). علاوه بر اینکه استفاده از مترادف‌های سنسکریت در ترجمه ختنی بسیار معمول است و واژه ختنی al majsā در این متن بارها برای ترجمه کلمه سنسکریت kapha- «بلغم» به کار رفته است، بافت جمله نیز نشان می‌دهد که در اینجا صحبت از بیماری‌هایی است که در اثر اختلال یکی از دو خلط بلغم یا صفرا به وجود می‌آید و روش متفاوت درمان هر یک با «شیر» یا «ادرار» است. از این رو، kar ajam در اینجا مناسب نیست و باید آن را به kaphaja- «بلغمی» (برای این واژه، نک: Monier-Williams, 1895: 251) تصحیح کرد.

ghana- «گیاهی دارویی: اویارسلام» (بند ۷۸، بخش ۳)

در متن مغلوپ سنسکریت ترکیبی به صورت grrathak ghni آمده است. بخش نخست این ترکیب همان‌گونه که چن (2005: 427) آورده granthika- به معنی «دارفلفل» است. اما بخش دوم عبارت بالا را چن به agni- تصحیح کرده است. agni- در این متن هم به معنی «آتش» و هم به معنی «شیره» به کار رفته است که باتوجه به بافت جمله در اینجا منظور همان «شیره» است. در متن سنسکریت پیش از این واژه از گیاهان دارویی پرینگو (priya gu-)، زنجبیل (vi va-) و دارفلفل (granthika-) یاد شده است. در تحریر ختنی این بخش چنین ترجمه شده است: prraya gā tt gara papala-m la b hani «پرینگو (priya gu-)، زنجبیل (vi va-)، ریشه دارفلفل (granthika-)، اویارسلام». همان‌طور که مشخص است سه معادل نخست آمده در ترجمه ختنی دقیقاً برابر با متن سنسکریت هستند، اما واژه چهارم یعنی b hani که در این متن بارها به کار رفته گیاهی است دارویی با نام «اویارسلام» که غالباً در ترجمه واژه‌های سنسکریت -abda-, -mustaka-, -ambuda- همه به معنی «اویارسلام» به کار رفته و هرگز در ترجمه agni- به معنی «شیره» به کار نرفته است. البته گیاه agni- چندین بار در متن سنسکریت جیوکه پوستکه آمده و همیشه با واژه دخیل cittraa- «شیره» در ختنی ترجمه شده است. بنابراین در اینجا نیز نام گیاهی دیگر منظور بوده است. در بند ۴۷ بخش ۶ جیوکه پوستکه واژه b hani ختنی در ترجمه واژه سنسکریت ghana- به کار رفته است و چن (2005: 376)، به درستی، صورت سنسکریت آن را تشخیص داده است. واژه ghana- به معنی «اویارسلام» است و در متن سیده ساره نیز بارها به همین معنی به کار رفته است (نک: Emmerick, 1982: 91, 113, 135, 407, etc). از این رو باتوجه به شواهد درون‌متنی و دیگر

شواهد، باید آنچه را که چن به agni- تصحیح کرده‌است کنار گذاشت و صورت به‌کاررفته در متن اصلی را به ghana- تصحیح کرد.

۲.۳ پیشنهاد برای واژه‌های ناخوانده

در این بخش به مواردی می‌پردازیم که چن نتوانسته آنها را تصحیح کند. البته در این بخش نیز صرفاً به واژه‌هایی اشاره می‌کنیم که در ترجمه ختنی معادل و قرینه‌ای برای آنها آمده باشد یا بتوان باتوجه به ترجمه ختنی تصحیحی را برای صورت‌های مغشوش سنسکریت ارائه کرد.

vrdhhi- «تورم بیضه، فتق» (بند ۹، بخش ۹)

vad r a. چن (2005: 301-2) این واژه را نتوانسته تصحیح کند و همین صورت را در ترجمه خود همراه با علامت پرسش آورده‌است. متن این بخش بنابر تصحیح چن چنین است: a mar -vr a a-vardhana iro-vasti-ruj paham ar asi p u-roga ca m tra- «عسرالبول (a mar -) چکمیزک (m tra-krcchra-) را، هنگامی که بیضه‌ها متورم می‌شوند (vr a a-vardhana-)، در سر و مثانه دردها (- iro-vasti-ruj) را، تورم بیضه (؟) را، بواسیر (ar as-) را، زردی (p u-roga-) را [نابود می‌کند]». چنان‌که می‌بینیم در ترجمه ختنی همه معادل‌ها با متن سنسکریت برابر است، مگر «تورم بیضه» که در متن سنسکریت برای آن برابری وجود ندارد و تنها واژه‌ای که می‌تواند معادل آن باشد صورت مغلوط vad r a است که معنی مشخصی ندارد. واژه‌ای که در ترجمه ختنی «تورم بیضه» معنی شده کلمه raidä است. گنو این کلمه ختنی را برگرفته از واژه سنسکریت vrdhhi- و در معنی «بزرگی شکم» دانسته و در ترجمه متن همان صورت سنسکریت را برای آن آورده‌است (Konow, 1941: 23, 99). vrdhhi- در سنسکریت در اصل به معنی «افزایش، رشد» و با معنی ثانوی «تورم؛ تورم بیضه» است (نک: Monier-Williams, 1899: 1011) و این معنی با واژه ختنی phiysg na- «مثانه» سازگارتر است تا «بزرگی شکم». از لحاظ آوایی vrdhhi- نمی‌تواند در ختنی قاعدتاً به raida- تبدیل شود، برای نمونه در همین متن واژه سنسکریت vra a- «زخم» در ختنی vira a-، یا واژه سنسکریت vrtti- «وزن، بحر» در ختنی vrta- (نک: Dresden,

464: 1955) شده است. در جمله ختنی stana-vrridhi tcaba'je «تورم سینه را می شکند (درمان می کند)» (نک: Bailey, 1969: 3/90), vrridhi دقیقاً صورت مورد انتظار واژه سنسکریت vrrddhi- است، به بیان دیگر در وام‌واژه‌های سنسکریت در ختنی، معمولاً، حذف v آغاز در واژه اتفاق نمی افتد. بنابراین احتمالاً صورت ختنی -raida را مترجم ختنی تحت تأثیر واژه سنسکریت rddhi- «افزایش، رشد» (نک: Monier-Williams, 1899: 226) که با معنی اصلی vrrddhi- یکسان است برگزیده و معنی ضمنی ای مانند «تورم، آماس» را با قیاس با vrrddhi- برای آن در نظر گرفته است. در هر حال گذشته از آنکه صورت ختنی از چه واژه‌ای گرفته شده است، به نظر می رسد vad r a در تحریر سنسکریت را بتوان به vrrddhi- «تورم بیضه» تصحیح کرد و ترجمه ختنی نیز بر این امر صحه می گذارد.

el «هل» (بند ۱۴، بخش ۲)

vel jaga چن (2005: 315) این صورت را به همین شکل در تصحیح و ترجمه خود آورده است. در متن سنسکریت این بخش چنین آمده است: a vac jaga vel surasa ca ghrta pacet و در ختنی چنین ترجمه شده است: ala : ra . a vaga dha : s mela : surasä p na arva drrai drrai m c ga t ka gv ha' r dva aiga h le (- vac)، کاکنج، هل ریز، ریحان (-surasa)، همه این دارو[ها] هر یک سه ماچانگه (واحد وزنی) لازم است. روغن گاوی (-ghrta) دو شینگه (واحد وزنی) و نیم [لازم] است. صرف نظر از توضیحات اضافه، برای همه واژه‌های اصلی متن سنسکریت ترجمه ختنی معادلی وجود دارد. در این میان تنها برای دو گیاه دارویی a vaga dha «کاکنج» و s mela «هل ریز» نمی توان در متن سنسکریت برابری یافت. پس می توان نتیجه گرفت که این دو گیاه ذکر شده در ترجمه ختنی در برگردان صورت مغلوط jaga vel به کار رفته اند. با نگاهی به این صورت می توان بدون هیچ مشکلی واژه el «هل» را تشخیص داد و واژه s mela ترجمه ختنی نیز مؤید همین امر است. از این گذشته بارها در این متن واژه دخیل s mela در ختنی در برگردان واژه سنسکریت el به کار رفته است. بنابراین، دست کم می توان jaga vel را به jaga v و el تصحیح کرد. بدین ترتیب واژه a vaga dha «کاکنج» ترجمه ختنی باید در ترجمه صورت مغشوش jaga v به کار رفته باشد. در ترجمه ختنی جیوکه پوستکه a vaga dha «کاکنج»، که دخیل از سنسکریت است، غالباً در برگردان کلمه سنسکریت a vagandh به کار رفته است، فقط در یک مورد در ترجمه کلمه سنسکریت d rugandh به همان معنی «کاکنج» استفاده شده است. بنابراین، شواهد درون متنی نمی تواند

برای تصحیح *v jaga* راه‌گشا باشد. اما با توجه به املا *v jaga*، نگارنده صورت *vanjana-* «کاکنج» (نک: Monier-Williams, 1899: 917) را برای تصحیح این واژه محتمل می‌داند.

v ra- «گیاهی دارویی» (بند ۱۷، بخش ۳)

v ry i چن (2005: 319) نتوانسته این واژه را تصحیح کند و همین صورت را در تصحیح و ترجمه خود آورده‌است. در این بخش پیش از این واژه در متن سنسکریت به ترتیب از گیاهان *vaka-* «گیاهی دارویی»، *r abhaka-* «گیاهی دارویی»، *a* - «زردچوبه»، *pu kar* - «زنبق» و پس از واژه *v ry i*، از گیاهان *r g ra-* «زنجبیل» و *citraka-* «شیتره» نام برده شده‌است. در ترجمه ختنی نیز برای این گیاهان به ترتیب چنین آمده‌است: *j vaka* «گیاهی دارویی»، *ra abhakä* «گیاهی دارویی»، *ala* «زردچوبه»، *h ra a* «زنبق»، *k kau ä* «گیاهی دارویی»، *ttagara* «زنجبیل»، *c ttrai* «شیتره». چنان‌که از ترجمه ختنی برمی‌آید واژه *k kau ä* معادل کلمه سنسکریت *v ry i* است. کلمه ختنی *k kau ä* وام‌واژه‌ای از کلمه سنسکریت *k kol* - «نام گیاهی دارویی» است. گیاه *k kol* در متن جیوکه‌پوستکه چندین بار به کار رفته‌است و همواره در ترجمه آن صورت‌های صرف‌شده ختنی *k kau a-* به کار رفته‌است. یکی از شیوه‌های معمول در ترجمه ختنی این متن این است که برای واژه‌های کم‌بسامد سنسکریت از مترادف‌های پربسامدتر آنها استفاده شده‌است. برای مثال، واژه‌های سنسکریت *tinti ka-* و *vrk mla-* هر دو به معنی «تمر هندی» در ختنی با وام‌واژه *tti ttal ka-* که برگرفته از واژه نخست است، ترجمه شده‌است. از این رو باید دنبال واژه‌ای باشیم که به لحاظ معنایی مترادف با *k kol* در سنسکریت باشد. در سیده‌ساره کلمه *v r* - «نام گیاهی دارویی» گاهی به جای *k kol* به کار رفته‌است (نک: Emmerick, 1982: 2/ 41, 337)، در جیوکه‌پوستکه نیز در بند ۴۶، بخش ۱ واژه *k kau a* ختنی در برگردان کلمه سنسکریت *v r* - به کار رفته‌است. بدین ترتیب هم شواهد درون‌متنی و هم شواهد برون‌متنی نشان می‌دهد که *v ry i* را باید به *v r i* تصحیح کرد.

vrddhi- «تورم بیضه، فتق»؛ *pak gh ta-/ pak hata-* «فلج نیمی از تن» (بند ۶۸، بخش

(۴)

واژه نخست به صورت *varca* و واژه دوم به صورت *pak ay na* در متن مغلوپ سنسکریت آمده و چن (2005: 412) آنها را به همین صورت و بدون ذکر معنی آورده‌است. این بخش از بند ۶۸ جیوکه‌پوستکه بسیار مغشوش است و چن نیز در بازسازی آن موفق نبوده‌است. ترجمه ختنی این بخش، برخلاف بخش‌های دیگر که تحت‌اللفظ است، بسیار

آزاد انجام شده و از این رو چندان راه‌گشا نیست. با این حال در برخی از موارد می‌توان واژه‌هایی را تصحیح یا پیشنهاداتی دربارهٔ آنها ارائه کرد. این بخش از بند ۶۸ بنابر تصحیح چن بدین صورت است: n ha [bandha] varca nyaka pak ay na yony- ru-skambham ath nal syaga این بخش در ختنی چنین ترجمه شده است:

n ha' prrah ji g m d varā jidā nari yi ha a prram hä' ysira r hä' brr h ña r ha'
ñā r ha' khajs grdhasa c kh ys ni sty da c pār ysma ka ti pak haka ma y
p r ña ch ur -skabhä ca b na h ña ph ä

بیوست (n ha-) را باز می‌کند، غدهٔ شکمی، آماس شکم، فتق، تورم، بیماری ادراری، درد قلب، درد پشت، درد سرین، دمل‌ها، سیاتیک را نابود می‌کند. هنگامی که شکم سفت است، هنگامی که ادرار قطع شود، [هنگامی که] نیمی از تن فلج است، در رحم (yoni-) زنان بیماری‌ها است، فلج پاها (ru-skambha-) است، هنگامی که با باد (anila-) خون مختل می‌شود.

چنان‌که می‌بینیم ترجمهٔ ختنی تقریباً دو برابر اصل سنسکریت آن است و عملاً مترجم ختنی در این بخش شرح و تفسیرهای خود را نیز به متن اصلی افزوده است. با این حال مواردی که برابری آنها در متن سنسکریت روشن است را در میان دو کمان آورده‌ایم. واژه‌های n ha- «بیوست»، yoni- «رحم» و ru-skambha- «فلج پاها» را چن بازسازی کرده و ترجمهٔ ختنی نیز بر نظر او صحه می‌گذارد. اما در این میان می‌توان چند واژه را که چن تصحیح نکرده براساس ترجمهٔ ختنی بازسازی کرد. البته باتوجه‌به اینکه ترجمهٔ ختنی کاملاً آزاد است امکان بازسازی کل این بخش ممکن نیست.

نخستین واژه که باتوجه‌به متن ختنی می‌توانیم آن را تصحیح کنیم varca است. باتوجه‌به واژهٔ ختنی nari yi «فتق، تورم بیضه» می‌توانیم واژهٔ فوق را به vrddhi- «تورم بیضه» تصحیح کنیم. این واژه در متن سیده‌ساره در بخش بیماری‌های مربوط به بیضه بارها به‌کار رفته است (نک: Emmerick, 1982: 2/ 291-295)، در این متن نیز چنان‌که در بالا به آن اشاره کردیم کاربرد داشته است. برای دومین واژه یعنی pak ay na در ترجمهٔ ختنی pak haka «فلج نیمی از تن» آمده است. چنان‌که می‌بینیم واژهٔ ختنی به‌کاررفته در ترجمهٔ pak ay na به‌لحاظ ظاهری شباهت‌هایی با آن دارد. این واژهٔ ختنی در واقع وام‌واژه‌ای از کلمهٔ سنسکریت pak gh ta- یا pak hata- هر دو به معنی «فلج نیمی از تن» (نک: Monier-Williams, 1895: 574) است. این واژه به‌جز این بند دو بار دیگر در بندهای ۶.۶ و ۳.۱۷ نیز

به‌کار رفته‌است، و چن در بند ۶ قائل صورت pak hata- و در بند ۱۷ قائل به صورت pak haka- شده‌است (Chen, 2005: 290, 319). این دو واژه تصحیح‌شده در متن اصلی به ترتیب به صورت pak ah ttasya و pak m yitta آمده‌است. در ترجمه ختنی برای هر سه واژه صورت‌های صرف‌شده pak haka- آمده‌است و بنابر همین صورت باید گفت که تصحیح چن در بند ۱۷ نادرست است و pak haka- بازسازی‌شده را باید به pak gh ta- یا pak hata- تصحیح کرد. بنابراین باتوجه‌به ترجمه ختنی، pak ay na را می‌توانیم به pak gh ta- یا pak hata- تصحیح کنیم. واژه سنسکریت pak gh ta- مرکب است از اسم - pak «بال؛ تن» و صفت مفعولی gh ta- از ریشه han- «زدن» که صورت دیگر صفت مفعولی آن hata- است (نک: Monier-Williams, 1895: 1287). در سیده‌ساره نیز واژه pak gh ta- به‌کار رفته‌است (نک: Emmerick, 1982: 2/ 319)

اما آخرین عبارت متن سنسکریت ath nal syaga است و چن آن را به همین صورت و بدون ترجمه آورده‌است. در پایان ترجمه ختنی برای این قسمت جمله ca b na h ña ph ä «هنگامی که با باد خون مختل می‌شود» آمده‌است. از این رو، عبارت سنسکریت فوق را هم می‌توان مرکب از سه واژه سنسکریت ath «پس، آن‌گاه»، anila- «باد» و asrj- «خون» دانست. البته برای فعل ختنی ph ä در متن سنسکریت معادلی نیست هرچندکه متن سنسکریت به صورت ناقص به‌جامانده است. واژه «باد» در متن سنسکریت غالباً به صورت ta- آمده‌است، اما واژه anila- نیز در جیوکه‌پوستکه در بند ۲.۱۴ در اشاره به این خلط به‌کار رفته‌است. واژه astj- و صورت دیگر آن یعنی asrg- هم در متن جیوکه‌پوستکه بارها به‌کار رفته و واژه غریبی نیست. صورت غیرمنصرف ath نیز با بسامد بالا در این متن استفاده شده‌است.

ro - «سرین»؛ tri-do aja- «مربوط به سه خلط» (بند ۷۲، بخش ۲)

در متن مغلوپ سنسکریت، واژه نخست به صورت r y و واژه دوم به صورت rayayau آمده‌است. چن (2005: 417) این دو واژه را نتوانسته تصحیح کند و در ترجمه متن هم بدون کم‌وکاست دو صورت مذکور را ذکر کرده‌است. در متن مغلوپ سنسکریت، این بخش بدین صورت آمده: ka r y rayayau la v tta- au -van ana و چن آن را به این صورت تصحیح کرده‌است: ka - r y - rayayau la v ta- o a-vin anam. این بخش در تحریر ختنی بدین صورت است: brr h ña ñv pijsa v na ji dā drayau. «دردهای (la-) سخت در پشت (pr ha-)، در سرین‌ها (ka -) را

نابود می‌کند (vin ana-), ورم مفاصل (v ta- o ita-) به‌وجودآمده از سه خلط (tri-do aja-) را [نابود می‌کند].»

همان‌گونه‌که از ترجمهٔ ختنی مشخص است، تصحیح چن برای سایر واژه‌های این بخش درست است. البته بهتر است v tta- au متن اصلی را به‌جای v ta- o a- به v ta- o ita- تصحیح کنیم، زیرا این واژه بارها در این متن به همین صورت به‌کار رفته‌است. اما برای واژهٔ r y در ترجمهٔ ختنی معادل brr h ña «در پشت» آمده‌است. این واژهٔ ختنی بارها در این متن استفاده شده و همواره در ترجمهٔ واژهٔ سنسکریت pr ha- «پشت» به‌کار رفته‌است. در دیگر متون ختنی هم که دارای اصل سنسکریت هستند این واژه معادل pr ha- است (نک: Bailey, 1979: 302). به‌لحاظ املائی r y شباهتی به واژهٔ pr ha- ندارد، ولی باتوجه‌به آنکه در این متن دو واژهٔ ka «سرین» و pr ha- «پشت» در دیگر بندها در کنار هم آمده و در ترجمهٔ ختنی با معادل‌های ñi «سرین» و brraha «پشت» ترجمه شده‌اند (برای نمونه، نک: ۹.۴، ۵.۶) می‌توان دست‌کم به‌لحاظ معنایی r y در این بخش را معادل pr ha- دانست. واژهٔ r y به‌لحاظ املائی با واژهٔ سنسکریت ro «سرین» مطابقت دارد اما وجود ka که همان معنی ro را دارد نیز به‌نوعی مانع از این تصحیح است. به‌هرروی بهترین تصحیحی که برای این واژه می‌تواند پیشنهاد داد ro «سرین» است که در اینجا به‌معنی «پشت» به‌کار رفته‌است.

برای واژهٔ rayayau متن مغلوپ سنسکریت، در ترجمهٔ ختنی معادل drayau d yau «از سه خلط» آمده است. این معادل ختنی از دو واژهٔ drrai «سه» و d a- «خلط» تشکیل شده‌است و در این متن چندین بار دیگر هم استفاده شده‌است. عبارت ختنی مذکور در برگردان ترکیب سنسکریت tri-do a- «سه خلط» یا tri-do aja- «مربوط به سه خلط» (۶.۶۸، ۵۸۴) به‌کار رفته‌است. از این‌رو، در اینجا نیز می‌توانیم rayayau را به tri-do aja- تصحیح کنیم. ذکر این نکته نیز خالی از فایده نیست که ظاهراً کاتب متن سنسکریت تحت تأثیر متن ختنی yau- را که در ختنی پایانهٔ بایی‌ازی جمع است در متن سنسکریت تکرار کرده‌است و صورت نامفهومی چون rayayau را به‌وجود آورده‌است.

sevya- «گیاهی دارویی: خس خس» (بند ۷۸، بخش ۳)

sitya چن (2005: 427) نتوانسته صورت درست این واژه را تشخیص بدهد و همین صورت مغشوش را در بازسازی و ترجمهٔ خود از این بخش آورده‌است. متن سنسکریت این بخش با اعمال اصلاحات چنین است: priya u vi va-au adha ganthika ghana sitya

prraya gä و در ترجمه ختنی بخش چنین ترجمه شده است: sama g ca sa-j t -pattra tt gara papala-m la b hani u i'rä sama ga j tt -pattra... زنجبیل (priya gu-)، گل حساس (vi va-au adha)، دارفلفل (ganthika)، اویارسلام (ghana)، خس خس، گل حساس (sama g -) جوز هندی (j t -pattra) ...». چنان‌که از ترجمه ختنی بر می‌آید هرکدام از واژه‌های متن سنسکریت با معادلی در تحریر ختنی ترجمه شده است، مگر واژه دخیل u i'rä «خس خس» که در متن سنسکریت این بخش معادل روشنی برای آن دیده نمی‌شود. این واژه ختنی در این متن غالباً در برگردان کلمه سنسکریت au ra- گیاهی با نام علمی 'Andrapogon muricatus' یا همان «خس خس»، به کار رفته است. به جز این بخش این واژه ختنی یکبار دیگر در بند ۴.۴۷ نیز در برگردان کلمه سنسکریت k emaka به کار رفته است، کلمه سنسکریت فوق نیز به معنی 'Andrapogon muricatus' یا «خس خس» است. بنابراین در اینجا نیز باید به دنبال نام گیاهی باشیم که مترادف u ra- باشد. واژه‌ای که هم به لحاظ معنایی و هم به لحاظ املا با آنچه در متن مغلوپ سنسکریت آمده مطابقت دارد -sevyā است که یکی از معانی آن «خس خس» (نک: Monier-Williams, 1895: 1247) است. هر چند -sevyā در این متن فقط در همین بخش به کار رفته و شاهد دیگری ندارد، با توجه به ترجمه ختنی می‌توان گفت که تصحیح درستی برای واژه مغلوپ sitya در متن اصلی است.

۴. نتیجه‌گیری

در این یادداشت برخی از بدخوانی‌ها و اشتباهات چن (2005) در تصحیح تحریر سنسکریت جیوکه‌پوستکه با توجه به ترجمه ختنی این متن ارائه شد. همچنین تصحیحاتی نیز برای برخی از واژه‌های ناخوانده متن مغشوش سنسکریت پیشنهاد شد. چنان‌که از شواهد و مثال‌های ذکر شده در بالا مشخص می‌شود تصحیحی که چن از تحریر سنسکریت جیوکه‌پوستکه داده است، با وجود ارزشمند بودن به سبب نادیده گرفتن ترجمه ختنی، نقایص و اشتباهاتی را دربردارد که بسیاری از آنها قابل رفع بوده است. در اینجا تلاش شد فقط برخی از مشخص‌ترین آنها ذکر شود. لذا با در نظر گرفتن ترجمه ختنی می‌توان تصحیح دقیق‌تر از این متن پزشکی که در آسیای میانه کاربرد داشته ارائه کرد و با این تصحیح شاید بتوان موارد مشابه دیگری برای این متن در دیگر متون پزشکی هندی باز جست.

پی‌نوشت

۱. loka : از اوزان شعر هندی است که هر بیت آن دارای چهار بخش هشت‌هجایی است.

کتاب‌نامه

طامه، مجید (۱۳۹۳). بررسی و ترجمه متنی پزشکی به زبان ختنی (جیوکه‌پوستکه). رساله دکتری فرهنگ و زبان‌های باستانی. دانشکده ادبیات و علوم انسانی. دانشگاه تهران.
طامه، مجید (۱۳۹۵). «آیوروده یا طب سنتی هند در متون ختنی». پژوهش‌های ایرانشناسی، س ۶، ش ۱، ص ۶۹-۸۸

- Bailey, H. W. (1969). *Khotanese Texts I-III*. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bailey, H. W. (1979). *Dictionary of Khotan Saka*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bailey, H. W. (1983). 'Khotanese Saka Literature'. *The Cambridge History of Iran*, vol. 3 (2), *The Seleucid, Parthian and Sasanian Periods*. ed. E. Yarshater. Cambridge: Cambridge University Press. pp. 1230-1243.
- Chen, M. (陳明). (2005). *Dunhuang chutu hu yu yi dian <<Qipo shu>> yanjiu (敦煌出土胡語醫典<<耆婆書>> 研究 = A Study on Sanskrit Text of Jivaka-pustaka from Dunhuang)*. Hong Kong.
- Degener, A., 1989, *Khotanische Suffixe*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Dresden, M. J., 1955, 'The J takastava or Praise of the Buddha's Former Births', *Transactions of the American Philosophical Society*, New Series, vol. 45, No. 5, pp. 397-508.
- Emmerick, R. E. (1979). 'Contribution to the Study of the *Jvaka-Pustaka*'. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies XLII*, part 2, pp. 235-243.
- Emmerick, R. E., 1982, *The Siddhas ra of Ravigupta*, vol. 2: *The Tibetan Version with Facing English Translation*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.
- Emmerick, R. E. (1992). 'The Savastika Antidote'. *Journal of the European yurvedic Society* 2, pp. 60-81.
- Emmerick, R. E. (1994). 'The Mah sauvarcal di Ghee'. *Memoriae Munusculum: Gedenkband für Annemarie v. Gabain*, eds. K. Röhrborn and W. Veenker. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. pp. 29-42.
- Filliozat, J., (1946-7). 'Khotanese Text I'. *Journal Asiatique* 235, pp. 134-135.
- Hoernle, A. F. R. (1917). 'An Ancient Medical Manuscript from Eastern Turkestan'. *Commemorative Essays Presented to Sir Ramkrishna Gopal Bhandarkar*. Poona. pp. 415-432.
- Konow, S. (1941). *A Medical Text in Khotanese: Ch. II 003 of the India Office Library with Translation and Vocabulary*. Oslo: Kommisjon Hos Jacob Dybwad.

بازخوانی و تصحیح واژه‌هایی از تحریر سنسکریت جیوکه‌پوستکه ۲۷

Maggi, M. (2008). 'J vakapustaka'. *Encyclopaedia Iranica*. online,
<http://www.iranicaonline.org/articles/jivakapustaka>

Maue, D. (1990). 'Das Mah vaidehaka ghrtam in Tocharisch B'. *Historische Sprachforschung*
103, Bd. 1, pp. 159-165.

Monier-Williams, M. (1899). *A Sanskrit-English Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.

Pischel, R. (1999). *A Grammar of the Pr krit Languages*, Eng. Tr. by Subhadra Jh , Delhi:
Motilal Banarsidass Publishers.